

HET GESLACHT CORISPERMUM IN NEDERLAND

door

S. E. DE JONGH en J. L. VAN SOEST

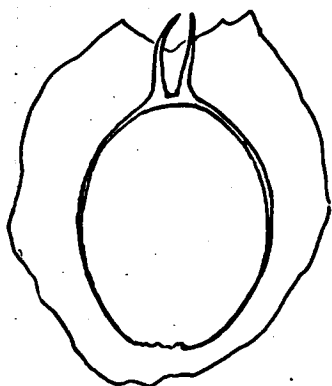
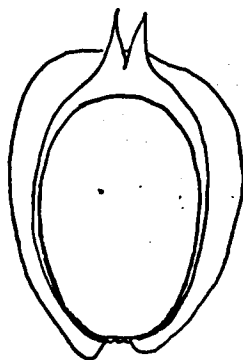
In 1940 viel het eerstgenoemden van ons op dat zich langs de trambaan van den Haag over Wassenaar naar Leiden een langgestrekte, hier en daar zeer dichte, vegetatie van *Corispermum hyssopifolium* L. had ontwikkeld, terwijl men volgens heerschende opvattingen daar eerder *C. Marschallii* STEVEN zou verwachten. Dit, benevens de naar aanleiding van de vondst gevoerde besprekingen met eenige vooraanstaande floristen, was aanleiding beide inlandsche soorten aan een hernieuwd onderzoek te onderwerpen, daar over de onderscheidingsteekenen geen eenstemmigheid bleek te heerschen.

De aanwezigheid van een bloemdek wordt niet voldoende geacht voor *C. hyssopifolium*; de insnijding van den vruchtvleugel ontbreekt bij sommige exemplaren van *C. Marschallii*; de breedte van den vleugel is weinig constant; de vorm van de vrucht (rond tot eivormig) is niet geheel karakteristiek; de vorm van de schutbladen en andere habitueele kenmerken laten gemeenlijk in den steek.

Het bleek evenwel dat bij typische exemplaren een, tot dusver zoover wij weten onvermeld gebleven, kenmerk bestaat, dat ons in staat stelde, toegepast op twijfelachtige exemplaren, een bevredigende diagnose te stellen. Bij *C. Marschallii* bevindt zich rond het ondoorschijnende zaad een breede vleugel; deze is geheel of nagenoeg geheel doorschijnend; de beide stekels aan den top zijn ingeplant rechtstreeks op het ondoorschijnende deel. Bij *C. hyssopifolium* daarentegen buigt het ondoorschijnende deel van den vleugel, dat vooral in de bovenste helft steeds aanwezig is, aan weerskanten om in de richting van de stekels, die dus met een breedten, gebogen voet ontspringen (zie de figuren).

Bij toepassing van dit kenmerk op het materiaal van het herbarium van de Nederlandsche Botanische Vereeniging (h.N.B.V.) en van het Rijksherbarium (h.L.B.) bleek, dat bijna alle aanwezige exemplaren, voorzover zij rijpe vruchten bevatten, zich konden laten benoemen volgens het reeds aanwezige etiket. Een uitzondering ¹⁾ vormen planten van Scheveningen 1904 JANSEN en WACHTER,

1) Niet vermeld worden hier planten, die reeds beide etiketten voeren en door ons voor *C. hyssopifolium* worden gehouden.

*C. Marschallii**C. hyssopifolium*

Rotterdam 1907 DANSER, 1907 JANSEN en WACHTER, 1933 idem, welke als *C. Marschallii* vermeld worden, doch *C. hyssopifolium* zouden moeten heeten; en Amsterdam 1906 KOORNNEEF, die als *C. hyssopifolium* is beschreven, doch tot *C. Marschallii* zou moeten behooren.

Aanvaardt men deze correcties, dan blijkt het dat de oogst aan *C. Marschallii* na 1900 zeer schaarsch is geweest. Wat tegenwoordig in het binnenland en aan de kuststreek wordt aangetroffen schijnt voor het overwegende deel der gevallen *C. hyssopifolium* te zijn. Wij hebben den indruk dat de laatste, die pas uit 1901 in het herbarium ligt, bezig is algemeener te worden en dat *C. Marschallii*, althans in het Zuiden, aan het verdwijnen is en daar misschien reeds verdwenen is.

Het bovenstaande heeft geen diepere bedoeling, dan *de planten die hier te lande C. Marschallii Stev. en C. hyssopifolium L. genoemd plegen te worden doelmatiger en gemakkelijker van elkander te leeren scheiden*, dan tot dusver mogelijk was. Geenszins bevat het een bijdrage tot de vraag of deze namen in absoluten zin juist of onjuist worden toegepast. Er bestaat in het geslacht *Corispermum* namelijk verwarring in de nomenclatuur, die door onze bijdrage zeker niet kan worden opgeheven.

VAN HALL ¹⁾ noemt voor ons land alleen *C. hyssopifolium*; ongetwijfeld is daarmee wat wij thans *C. Marschallii* noemen bedoeld.

POTONIÉ ²⁾ beschrijft *C. intermedium* SCHWEIGGER als identiek

1) Flora van Noord-Nederland 1825.

2) Ill. Flora von N. u. M. Deutschland 1889, 4e druk.

met *C. Marschallii*, behoudens het ontbreken van de insnijding in den vleugel. Welnu, bij sommige inlandsche exemplaren van *C. Marschallii* is deze insnijding op zijn zachtst gezegd inconstant.

GARCKE ¹⁾ geeft op dat de vrucht van *C. hyssopifolium* twee maal zoo klein pleegt te zijn als die van *C. intermedium*. Wij konden dit aan het buitenlandsche materiaal van h.L.B. grootendeels bevestigen, zijn echter niet van meening dat ze ook tweemaal zoo klein zijn als die van de (inlandsche) *C. Marschallii*.

Trouwens SCHMEIL-FITSCHEN ²⁾ geeft als vruchtlengte op: *C. Marschallii* 4—5, *C. hyssopifolium* 3,5—4,5 mm en beschrijft *C. intermedium* als een variëteit van *hyssopifolium* met rondere vrucht. In h.L.B. doet materiaal van *C. intermedium* ons in zoover „intermediair” aan, dat het door ons beschreven *hyssopifolium*-kenmerk aanwezig pleegt te zijn, zij het in niet zeer uitgesproken mate en dat de vrucht rond en groot is, echter ronder en grooter dan bij sommige inlandsche exemplaren van *C. Marschallii*. Ten einde niet buiten het kader van onze eigen waarneming te geraken willen wij hierop niet verder ingaan en evenmin op de hachelijke onderscheiding van *C. canescens* KIT. en *C. Marschallii* STEV. Slechts zij vermeld, dat wat wij in h.L.B. van buitenlandsch materiaal van *C. Marschallii* en *C. hyssopifolium* zagen, ons versterkt in de meening dat de Nederlandsche planten den juiste naam hebben gekregen ³⁾. Al bestaat dienaangaande dan geen volstreekte zekerheid, dit doet niets af aan de hoofdzak: aannemende dat de inheemsche *Corispermum* tot de beide genoemde soorten behooren, gelooven wij in staat te zijn de rijpe exemplaren met een nieuw en constant kenmerk te kunnen onderscheiden. Wij noodigen onze medefloristen uit het kenmerk aan hun eigen materiaal te toetsen.

Bovendien vragen wij materiaal te verzamelen ten einde nog vraagpunten te kunnen oplossen over het tegenwoordige verspreidingsgebied der beide soorten, waarvan hieronder een historisch overzicht wordt gegeven.

***Corispermum Marschallii* STEVEN.**

De oudste opgave uit Nederland, die wij kennen is bij VAN HALL, *Flora van Noord-Nederland*, 1825: „aan het opgaan der duinen ter zijde van het Klokkenhuis te Overveen, KOPS”, zooals reeds boven besproken, vermeld als *C. hyssopifolium*. Het oudste materiaal, dat ons bekend is, is evenzeer van Overveen 1835 MOLKENBOER en idem

1) Ill. Flora von Deutschland 1908, 20e druk.

2) Flora v. Deutschland 1920, 24e druk.

3) Een uitzondering maakt een Hongaarsche *C. hyssopifolium*, die volgens ons tot een andere uitheemsche soort moet behooren.

SCHUURMANS STEKHOVEN; overvloedig materiaal ligt in h.N.B.V. uit de omgeving tusschen Overveen en Zandvoort (Bentveld en het Naaldeveld inclus) tot ongeveer 1890, daarna sporadisch tot 1909 (Zandvoort); van 1852 af komt de opgave Haarlem voor (sensu lat.?).

Eerst in de *zeventiger jaren* schijnt een uitbreiding naar het Noorden tot stand te zijn gekomen: Wijk aan Zee (1871 herb. v. EEDEN!); materiaal uit 1895 vandaar is onrijp verzameld en dus onzeker. Planten van Velzen (OGTEROP) zijn ongedateerd, maar zullen ongeveer omstreeks de eeuwwisseling dateren. De opgaven van v. SOEST 1928 langs spoorwegen in N. Holland (Castricum, Alkmaar) zijn wel onzeker bij gebrek aan materiaal, evenals een aantal uit N. Holland in het archief van de I.V.O.N., maar een deel zal zeker wel juist blijken, getuige materiaal van Bergen (N.H.)—Koedijk, 1941 JOH. S. KLOOS!; Stationsterrein Wormerveer, 1916 KLOOS (h.!); Koog-Zaandijk WICHARD (h.N.B.V.!). De I.V.O.N.-opgaven L4. 23, 24, 34, 63; M4. 25, 34, 46 zijn *niet* in het kaartje voor deze soort opgenomen.

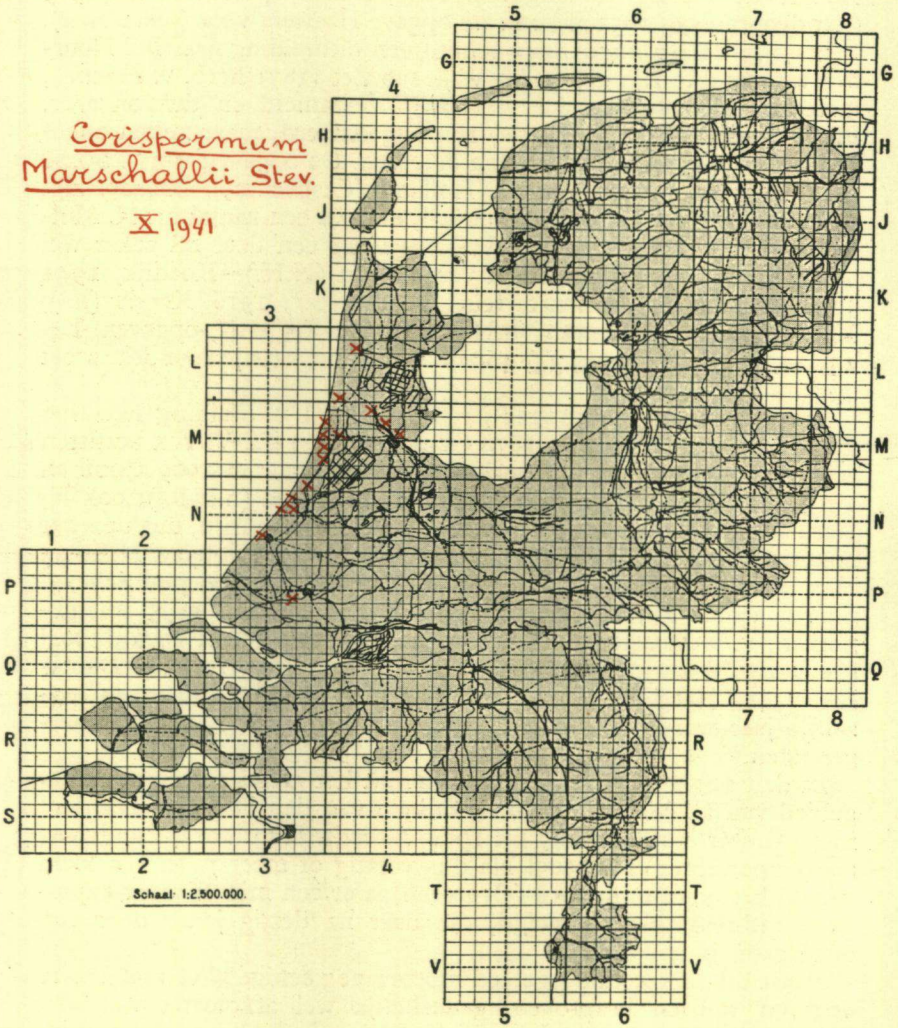
Eveneens in de *zeventiger jaren* vindt een uitbreiding naar het Zuiden plaats: Noordwijk 1876 OUDEMANS en 1888 VUYCK berusten echter jammer genoeg op onrijp materiaal, maar in 1909 COOL en 1913 STRUYKENKAMP is rijp materiaal verzameld (h.L.B.!); ook bij Katwijk en Wassenaar 1900 JONGMANS is slechts onrijp, dus onzeker materiaal verzameld; Hillegommerbeek 1900 (1901 volgens N.K.A.3 II 3) STRUYKENKAMP daarentegen is zeker. Bij den Haag en Scheveningen wordt zij, voorzoover bekend, het eerst in 1895 waargenomen: v. BREEMEN (h.L.B.!), daarna in 1897!, 1900!, 1902!, 1904! (de laatste door JANSEN en WACHTER in herb. DES TOMBE). Dan is het in den Haag met deze soort misschien al weer gedaan; in hetzelfde jaar wordt daar ook *C. hyssopifolium* voor het eerst waargenomen.

In den aanvang van deze eeuw schijnt het geheele verspreidingsgebied van *C. Marschallii* in de duinen van den Haag tot Haarlem ineen te storten: den Haag tot 1904, Noordwijk tot 1913, Zandvoort (aardappelvelden) tot 1909! Na dus veertig of meer jaren een klein gebied bewoond te hebben (Overveen) is er een min of meer explosieve uitbreiding op gevolgd, die daar na dertig jaren door een ondergang is gevolgd.

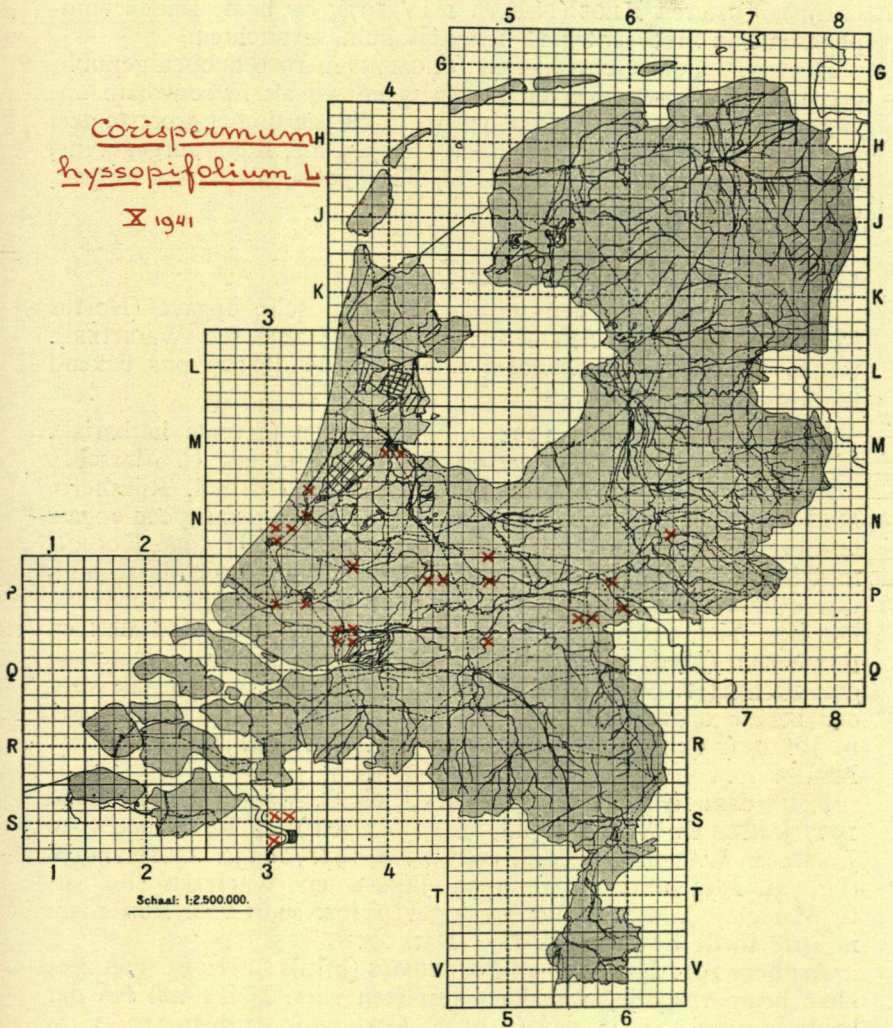
Naast dit verspreidingsgebied moeten nog eenige al of niet zekere opgaven worden besproken, gedeeltelijk wel afkomstig van met duinzand in de groote steden of op spoorbanen aangevoerde planten: Rotterdam VAN DER LINDEN (h.N.B.V.!) ongedateerd, doch in Prodr.Fl.Bat. III vermeld, dus vóór 1904; id. 1905 opgespoten terrein P3. 46 JANSEN en WACHTER (h.!); Amsterdam, over het IJ

Corispermum
Marschallii Stev.

X 1941

Corispermum
hyssopifolium L.
 X 1941

KOORNNEEF (h.N.B.V.!, als C. hyss.); id. tusschen 1930 en 1933 DE JONGH (h.!). Onzeker zijn verder de opgaven: Terschelling (H5. 11) archief I.V.O.N.; Deventer 1893 ENSINCK en LAKO (h.L.B., onrijp); Vilsteren KROS (N.K.A. I IV 197); op beide laatste vindplaatsen zou men eerder C. hyssopifolium verwachten.

Het kaartje, dat GOETHART en JONGMANS in 1906 hebben gepubliceerd, komt vrijwel overeen met hetgeen wij als betrouwbare opgaven aanduiden; opvallend is het dat in dit kaartje het grootste deel van het verspreidingsgebied door kruisjes, d.z. literatuurgegevens, wordt ingenomen, terwijl alleen bij Katwijk en Wassenaar stippen, dus hoklijstgegevens, voorkomen!

Corispermum hyssopifolium L.

Voorafgegaan door een weinig Nederlandsche opgave (Hortus Marocco 1897 KOK ANKERSMIT in herb. JANSEN en WACHTER!). volgen hieronder in chronologische volgorde de aan ons bekend geworden vindplaatsen:

Rijswijk (Gld.) 1901, 1902 v. WAGENSVELD (diverse herbaria!).

Scheveningen 1904 JANSEN en WACHTER (h.!, als C. Marsch.).

Amsterdam 1906 PINKHOF bij Amstelveen (Meded. Rijksherb. No. 8) onzeker, zoolang wij geen materiaal hebben gezien; een opgaaf in dezelfde literatuurbron: Amsterdam, over het IJ 1906 KOORNNEEF heeft, blijkens gedroogd materiaal, betrekking op C. Marschallii; van dezelfde vindplaats wordt zij door SIPKES in lijst 1918 van De Lev. Nat. vermeld; de Ruyterweg, aldaar 1910 DORSMAN en BARNEVELD (Med. Rijksherb. No. 8), ook van hier geen materiaal gezien; 1924 v. STEENIS (h.N.B.V.!) de eerste Amsterdamsche voor ons zekere opgaaf; id. 1931 JANSEN en WACHTER (h.!). id. 1931 DE JONGH (h.!). id. 1932 J. PRINS en J. SCHOUTE in lijst van De Lev. Nat.

Rotterdam 1907 DANSER (h.N.B.V.!, als C. Marsch.); Maashaven 1907 JANSEN en WACHTER (h.!, als C. Marsch.); id. Rotterdam 1920 JANSEN en WACHTER (h.!). id. 1927, 1928, 1931, 1933 v. OOSTSTROOM (h.!, in 1933 onrijp); id. 1933 JANSEN en WACHTER (h.!, als C. Marsch.); JANSEN en WACHTER gaven deze soort voor Rotterdam in 1911 in de lijst van De Lev. Nat. op.

Arnhem 1911 HENRARD en POSTHUMUS (h.L.B.!). een ex. met zeer klein bruin vruchtje, ovaal met gespleten vlies. Is het wel één der beide soorten?; zoo ja, dan C. hyss.; Gasfabriek Arnhem 1926 v. S. (h.!).

Dordrecht 1912 HENRARD, JANSEN, KLOOS en WACHTER (in diverse herbaria, grootendeels onrijp); id. 1916 EVERS (h.N.B.V.!). nog in

1941 (! DE JONGH); volgens gegevens I.V.O.N. aldaar in P4. 61, 62; Q4. 11, 12.

IJselmonde 1914 KLOOS (h.!).

Delfshaven 1915 DORGELO in lijst De Lev. Nat.; geen materiaal door ons gezien.

Weurt, Ooi, Lent 1920; Beuningsche Waard 1921; Pannerden 1925; dus P6. 44, 51, 52, alle KERN en REICHGELT (de laatste opgaaf volgens Lijst De Lev. Nat.; de overige volgens gecontroleerd materiaal).

Waaltdorp, langs den spoorweg reeds zeker van 1927 bekend en aldaar als *C. Marschallii* versleten, in 1941 voor het eerst het duin binnengedrongen op bouwterrein, v. SOEST (h!).

Vlaardingen 1928 REICHGELT, volgens Lijst De Lev. Nat.

Zutphen 1930 v. OOSTSTROOM (h.!).

Maarn 1933 BRAKMAN (h. JANSEN en WACHTER!).

Vianen, Lekstrand en idem tusschen Vianen en Everdingen (P4. 27, 28), niet adventief, 1934 v. SOEST (h.!).; op grond van deze opgaven en b.v. die van KERN en REICHGELT op natuurlijke terreinen, en bovendien wegens het veelvuldige voorkomen van de soort op ruderaalterreinen in het Fluviatiele district langs Schelde (bij Antwerpen, geen materiaal door ons gezien), Waal, Rijn, Lek, Kil, Merwede en IJssel rekenen SLOFF en v. SOEST haar tot de kenmerkende planten van dit district (N.K.A. 48, 1938).

Noordwijk, duinen Staatsboschbeheer, ca N3. 17 (! DE JONGH) 1940.

Den Haag-Wassenaar-Leiden, vrijwel langs den geheelen tramweg, 1940 DE JONGH!, trouwens hier reeds veel langer en als *C. Marschallii* versleten; zoo ligt van de Kievit 1937 materiaal als *C. Marsch.* in herb. v. SOEST; N3. 37, 45, 46, 55.

Gouda, *Unio* 1940 (eerst als *C. Marsch.*): P4. 12.

Ten slotte ligt in het archief van het I.V.O.N. nog een opgave van Q5. 13, Piekenwaard bij Alem, JOH. JANSEN en M. VAN EEWIJK 1940.

C. hyssopifolium blijkt het Noordzeekanaal dus vermoedelijk nog niet gepasseerd te zijn.

Langs de rivierstranden komt de soort op rivierzand voor, dat nog niet van een grasdek is voorzien en wel in een gordel, die boven de slijkzone ligt, waarin soorten *Polygonaceae* en *Chenopodiaceae* zoo'n essentiële rol spelen. Aan den zeekant vindt *C. hyssopifolium* het gezelschap van *Salsola Kali*, *Diplotaxis tenuifolia*, *Sisymbrium altissimum* e.d. windrollers op in ruderalen toestand overgaand zee-duinzand; ook de spoor- en trambanen bieden haar een er op gelijkende standplaats.

Samenvatting.

Wij beschreven een kenmerk der vrucht, waarmede de scheiding van *Corispermum hyssopifolium* en *C. Marschalli* scherp is door te voeren en gaven een historisch verspreidingsoverzicht, waaruit onder meer het verdringen van *C. Marschallii* door *C. hyssopifolium* in het zuidelijke duingebied blijkt.
